

Heek, F. van, Van hoogkapitalisme naar verzorgingsstaat: Een halve eeuw sociale verandering 1920-1970. Boom, Meppel 1973, 340 pp.

Na zijn aftreden als hoogleraar in de empirische sociologie aan de Leidse universiteit eind 1972, heeft Van Heek in het volgende jaar een aantal van zijn geschriften herdrukt in de bundel *Van hoogkapitalisme naar verzorgingsstaat*.

Beter dan de wat algemene ondertitel 'Een halve eeuw sociale verandering 1920-1970', geeft de hoofdtitel goed Van Heeks preoccupatie als socioloog tussen het midden van de jaren dertig en het begin van de jaren zeventig weer. Want praktisch al zijn empirische en een groot deel van zijn meer beschouwelijke studies zijn gericht op de problemen van de kapitalistische maatschappij en de overgang naar wat hij zelf noemt de 'verzorgingsstaat'. Dit geldt voor zijn Amsterdamse openbare les uit 1937 over de gevolgen van de economische depressie in Enschede, zijn Leidse oratie van 1948 over klassen- en standenstructuur, de studies over sociale stratificatie en sociale mobiliteit die hij verrichtte, het onder zijn leiding verrichte talentenproject en tenslotte zijn afscheidscollege uit 1972 over verzorgingsstaat en sociologie.

Al deze studies of fragmenten daaruit, treft men in deze bundel aan. Tezamen met een opstel over de ontwikkeling van het nationaalsocialisme en een gedeelte uit zijn proefschrift over Westerse techniek in China, vormen deze studies de eerste twee delen van de bundel, resp. getiteld 'Veranderingen in de maatschappelijke structuur (1920-1970)' en 'Veranderingen in sociale gelaagdheid en verticale sociale mobiliteit'. Terecht beslaan deze twee delen ongeveer tweederde van de omvang van het boek.

De kern van deel III 'Veranderingen in sociale beheersing' wordt gevormd door twee fragmenten uit *Het geboorte-niveau der Nederlandse Rooms-Katholieken*, aangevuld met een toepassing van enkele in het *Geboorte-niveau* ontwikkelde inzichten op het Zionisme en een (na)beschouwing over de verzuiling in de vorm van een besprekingsartikel van Thurlings' *De wankelende zuil*.

Deel IV ('Veranderingen in sociale reflectie') tenslotte bevat een drietal tamelijk persoonlijk getinte visies op de naoorlogse maatschappij in het begin van de jaren vijftig, op de eerste en tweede generatie van Nederlandse sociologen in de jaren zestig en op de sociologie in het begin van de jaren zeventig. Het laat een zeer tolerant en theoretisch pluralistisch ingestelde socioloog zien, zoals trouwens ook de meeste opstellen in de andere delen.

Al met al geeft de bundel een zeer goed beeld van de activiteiten en inzichten van een van Nederlands meest vooraanstaande en meest produktieve sociologen. Toch komen naar mijn mening twee aspecten van Van Heeks werk eigenlijk niet voldoende naar voren; aspecten die juist zijn meest sterke kanten vormen.

Zijn gehele oeuvre overziend, vind ik als meest kenmerkende dat hij als *eerste* een aantal problemen heeft gezien en onderzocht. Dat geldt voor zijn eigen en de later door hem gestimuleerde studies over sociale stratificatie en sociale mobiliteit, de onder zijn leiding verrichte onderzoeken in de Rotterdamse en Amsterdamse havens (het SORAH-project), de studie over het geboorte-niveau van de Nederlandse Rooms-Katholieken en het talentenproject. Al deze studies zijn inmiddels in meerdere of mindere mate gedateerd. Maar wat bij de herlezing van fragmenten van deze studies nu natuurlijk niet meer opvalt, is Van Heeks originaliteit om deze thema's zoveel jaar geleden als eerste aan de orde te hebben gesteld.

De andere sterke kant van Van Heek is, dat hij bepaalde maatschappelijke vraagstukken niet alleen vroegtijdig onderkend heeft maar ze ook onderzocht heeft en bovenal methoden heeft ontwikkeld *hoe* dit te doen. Dit geldt met name voor het stratificatie- en mobiliteitsonderzoek en de studie over het geboorte-niveau. Inmiddels is zowel op de methoden, als op de resultaten van deze en andere studies uitvoerig kritiek geleverd. Maar met name zijn *Stijging en daling op de maatschappelijke ladder* en *Het geboorte-niveau* zijn nog altijd juweeltjes van empirisch sociologisch onderzoek, gekenmerkt door een goede literatuurbeheersing, zorgvuldige compositie en elegante bewijsvoering. De samenvattingen van en fragmenten uit deze en andere studies (o.a. *Het verborgen talent*), laten dit echter onvoldoende zien.

Als er ooit eens een serie herdrukken van Nederlandse 'klassieken' zou komen — iets wat ik al jaren geleden (tevergeefs) heb proberen te realiseren —, zouden naast J. P. Kruijs *Onkerkelijkheid*, daar beslist Van Heeks *Stijging en daling* en *Het geboorte-niveau*, eventueel voorzien van evaluerende nabeschouwingen, in opgenomen moeten worden.

Dat neemt niet weg dat we met *Van hoogkapitalisme naar verzorgingsstaat* een waardevolle bundel hebben, die ons een schat van empirische gegevens verschaft over de Nederlandse maatschappij van de afgelopen halve eeuw, gemengd met de 'middle-range' theoretische perspectieven van een nog steeds lezenswaardig socioloog.

J. E. Ellemers

Samuels, Warren J., **Pareto on Policy**. Elsevier Scientific Publishing Company, Amsterdam-Londen-New York 1974, 232 pp., Prijs f 40,00.

De titel van deze studie is enigszins misleidend, omdat niet het gehele oeuvre van Pareto wordt geanalyseerd om zijn ideeën over sociaal en economisch beleid bloot te leggen. Samuels beperkt zich tot de *Traité de sociologie générale*. Gezien de omvang van dit werk en de doelstellingen van Samuels lijkt mij dit een aanvaardbare beperking. Zijn analyse is origineel, helder en systematisch en noodt tot een (her-)lezen van de *Traité*. Samuels, als econoom verbonden aan het Department of Economics van de Michigan State University, is van mening dat de *Traité* in de literatuur overwegend is behandeld binnen de traditionele grenzen van afzonderlijke disciplines als economie, sociologie, politicologie en psychologie. Dit heeft volgens hem tot gevolg gehad, dat aan Pareto's eigen opzet geen recht is gedaan. Deze opzet had immers tot doel een systematische algemene analyse te geven van het evenwicht van krachten, die de vorm en de geschiedenis van de samenleving bepalen. Samuels wil in zijn studie nagaan, of het mogelijk is een beter begrip te verwerven voor Pareto's algemene sociologie als een theorie van maatschappelijk en economisch beleid. Daarnaast wil hij nader inzicht verwerven in de aard van de belang-

rijkste samenstellende elementen van theorieën van economisch beleid, zowel voor wat betreft positivistische als normatieve benaderingen.

Het gebied van het economische beleid omvat in het algemeen drie erkende hoofdproblemen: allocatie van hulpbronnen, inkomensverdeling en de bepaling van het totale niveau van inkomen, output, werkgelegenheid en prijzen. Economie kan functioneel worden gedefinieerd als het geheel van krachten en instituties, die deel uitmaken van de besluitvormingsprocessen die op deze problemen zijn gericht. Het bereik van het economische beleid omvat volgens Samuels nog een vierde en meer fundamenteel probleem, de structurering van het economische besluitvormingsproces zelf.

'... the economic decision-making process — more extensive than the market and governmental — includes all forms of non-market and institutional participation; and the structuring of economic decision-making process is a matter of policy. This latter is indeed, the fundamental level of policy' (p. 4). De belangrijkste uitgangspunten van economisch beleid hebben onvermijdelijk te maken met elementaire vragen als: welke belangen spelen een rol? wie heeft het vermogen anderen te dwingen? wiens rechten zijn in het geding? wie beslist?

Pareto's *Traité de sociologie générale* kan worden opgevat als een systematische poging een theorie van economisch beleid te formuleren, waarin beleid wordt opgevat als een functie van macht, kennis en psychologie. Samuels behandelt uitgebreid de betekenis van deze hoofdvariabelen van Pareto's sociaal-economisch evenwichtmodel, zowel afzonderlijk als in hun onderlinge afhankelijkheid. Het begrip kennis dient ruim te worden opgevat. In het handelen van mensen speelt rationele kennis een beperkte rol. Voor een belangrijk deel is het beleidshandelen van mensen een functie van pseudo-kennis zoals rationalisering, mythen en politieke formules. Dergelijke kennis biedt een raamwerk voor beleid, waar logico-experimentele kennis ontbreekt of onmogelijk is. Wetenschappelijke kennis heeft echter eveneens ideologische trekken. Beleid is derhalve een functie van geloof in wat logico-experimenteel waar is én in wat inzichten zijn die niet aan de logico-experimentele standdaarden voldoen. Voor een theorie van beleid is het niet zozeer belangrijk wat het waarheidsgehalte is van kennis als wel het nut van kennis om bepaalde doeleinden te bereiken. Het blijkt niet overall gemakkelijk de variabele kennis te scheiden van de variabele 'psychologie'. De behandeling van deze variabele mondt bij Samuels uit in een bespreking van de residuen en de achterliggende min of meer stabiele sentimenten. Hij onderscheidt in zijn analyse twee hoofdcomplexen van psychische gesteldheden in de bevolking. Het ene complex, aangeduid met matrisme, impliceert toegeeflijkheid ten aanzien van opgelegde normen, het ontbreken van interesse in macht en afwezigheid van religieuze gevoelens. Het andere complex, patrisme, impliceert een autoritaire instelling, elitistische gevoelens en een geneigdheid tot handhaving van de status quo. Samuels erkent, dat deze indeling niet zonder problemen is, maar hij vindt deze constructie van belang omdat zij laat zien dat de houding van mensen tegenover continuïteit en verandering bij Pareto een afgeleide is van psychische gesteldheden.

De derde variabele, macht, opgevat als kracht of determinant waarmee keuzeproblemen worden opgelost, heeft betrekking op conflicten en manipulaties in het maatschappelijke leven. De *Traité* is op te vatten als een handboek voor massamanipulatie en voor functioneel gebruik van geweld.

De samenleving en de economie zijn machtsystemen. De machtsverdeling en de processen, die vorm geven aan de structuur van de machtsverdeling en deze veranderen, dat zijn de centrale onderwerpen van de *Traité*. Het gaat Pareto om het

maatschappelijke ordeprobleem, om de problemen die samenhangen met de verhouding tussen vrijheid en gezag of beheersing, tussen verandering en stabiliteit of continuïteit en tussen gezag en verandering.

Economisch beleid en beleid in het algemeen moet niet alleen gezien worden in termen van macht, maar ook, zoals gezegd, in termen van kennis en psychologie.

'These are the three great dimensions of policy to whose heuristic usefulness in modelling a theory of policy the *Treatise* attests. In studying the fundamentals of social equilibrium Pareto hit upon what appear to be the crucial variables or dimensions of any theory or model of economic policy' (p. 186).

De analyse van Samuels geeft een duidelijk inzicht in de opvattingen van Pareto over machtsverdeling en over de mogelijkheden van sociale hervormingen, die tot doel hebben de verdeling van macht, kennis en bezit ingrijpend te veranderen. Als zodanig bevat het boek veel dat van betekenis is voor de huidige discussies op zowel dit gebied, als voor discussies over waarheid of nut van theorieën, over positivistische theorieën en normatieve theorieën, over de voor- en nadelen van incrementalistische beleidsopvattingen en over repressie en manipulatie. Wat dat laatste betreft merkt Samuels op, dat sinds de tijd van Pareto de wereld meer is gaan lijken op de manipulatieve samenleving die Pareto in zijn *Traité* schetst. Management moet kiezen, en elke keuze impliceert wellicht een bepaalde vorm van despotisme. In beleidsanalyses staat daarmee het machtsspel centraal. 'Power, then, must be a central dimension of a positive theory of economic policy' (p. 192). De vraag is niet of er wel of geen manipulatie in het maatschappelijke verkeer mag zijn, maar welke vormen van manipulatie passen in welk type samenleving.

Ondanks de systematiek en de helderheid is het boek niet eenvoudig te lezen. Het verdient zeker aanbeveling tijdens het kennismaken van de inhoud ervan de *Traité* onder handbereik te houden.

J. Berting

Spiecker, Ben, **Idealen en idolen van de opvoedingswetenschap**. Opstellen over grondslagen der agogische wetenschappen. Boom, teksten agologie, Meppel 1974, (diss. VU), 107 p.

In een vijftal hoofdstukken — eerder als artikel verschenen in *Pedagogische Studiën* (1973, 1974) — tracht Spiecker enkele aspecten van de '*geesteswetenschappelijke verantwoording van de pedagogiek als wetenschap te belichten vanuit Angel-Saksische taalfilosofie en modern-theoretische overwegingen*'. Deze verantwoording ziet de auteur — gelet op de ondertitel — als een analyse van de grondslagen van de agologie.

Idealiter stelt men zich grondslagenonderzoek voor als het opsporen van de karakteristieke kenmerken van een wetenschappelijke discipline: karakteristiek voor de feitelijke werkwijze in zo'n discipline, onder andere ter onderscheiding van andere, maar verwante wetenschappen. Helaas neemt men echter al te vaak zijn toevlucht tot wetenschapsfilosofische en/of sociaal-filosofische bespiegelingen, kennelijk in de overtuiging dat de grondslagen van een vak daar te vinden zijn, in plaats van in de beoefening van dat van zelf.

Ook Spiecker maakt zich hieraan schuldig. Hij zet tegenover elkaar twee clusters van opvattingen.

Aan de ene kant staan de hermeneutisch-dialektische wetenschapsopvatting, met een praktische 'kennis-interesse', een betekenisstheorie à la Peter Winch en de opvatting dat wetenschap waarde-bepaald is.

Als tegenpool figureren het logisch-positivisme met een theoretische 'kennisinteresse', een verifikatie of referentietheorie en het waardevrijheidsideaal.

Voornamelijk op basis van het — weinig uitgewerkte — idee dat de ideologie zich bezighoudt met begeleiden en beïnvloeden van maatschappelijke veranderingen en daardoor een praktische en waardebetrokken doelstelling heeft, wordt de voorkeur gegeven aan de hermeneutisch-dialektische verantwoording.

Aan de hand van een tweetal kanttekeningen bij Spieckers betoog kan men zien dat deze keuze voor de agologie geenszins duidelijke konsekventies heeft en daarmee de *grondslagen* van de agologie niet uit de verf zijn gekomen.

Betekenis

'Samenvattend kunnen we stellen dat de door de verwijzings- en de verifikatietheorie gestelde eisen aan betekenisvolle uitspraken over gedrag, waarbij overigens handelingen gereduceerd zijn tot 'behaviour', slechts gedeeltelijk van toepassing kunnen zijn op een ('wetenschappelijke') benadering van handelingen' (36-37). Het argument dat Spiecker voor deze stelling aanvoert is dat empirische begrippen 'open' zijn. Nu is het inderdaad zo dat de openheid van empirische begrippen een reële moeilijkheid vormt voor reduktionistische betekenistheorieën, maar men kan het moeilijk zonder meer als doorslaggevende kritiek stellen.

Duidelijk over de schreef is de impliciete identifikatie in het citaat van Carnap's fysikalisme met de verifikatietheorie. Het is een symptomatische identifikatie in dit boek, waar het verschil tussen 'betekenis' als wetenschapsfilosofische term ('empirical significance') en 'betekenis' als grondslagenprobleem in de sociale wetenschappen ('meaningful behaviour') nauwelijks gemaakt wordt. De bespreking van betekenis als wetenschapsfilosofische categorie heeft zo slechts schijnbaar konsekventies voor het grondslagenprobleem van meaningful behaviour.

Waarden

'De opvoedingswetenschap is dienstbaar, indien de door de hulpverlener geformuleerde prescripties niet strijdig zijn met de waardepremissen van de dienstvrager. De dienstverlener moet zijn aanbeveling zowel kunnen rechtvaardigen binnen de eigen levens- en wereldbeschouwingen als binnen die van de dienstvrager . . . Objectiviteit vindt binnen de opvoedingswetenschap haar voorwaarden in waardegebondenheid . . . Objectiviteit betekent dan het erkennen van waarden'. (66-67).

In deze passage geeft Spiecker te kennen dat dienstbaarheid en rechtvaardiging op hetzelfde neerkomen. Beide zijn een toepassing van wereldbeschouwing, of zo men wil, ideologie. Als de agologie nu inderdaad tot ideologie te herleiden is (waarom niet?), dan wordt als grondslagenprobleem de vraag acuut wat daarin de centrale noties en procedures zijn, c.q. moeten zijn, vooral als in die waardegebondenheid de oorsprong van de objectiviteit gelokaliseerd wordt.

We zouden node toegeven dat alle ideologieën objectiviteit (d.i. werkelijkheidsadequaatheid) opleveren.

In dit als grondslagen-onderzoek gepresenteerde boek is de filosofische beschouwing niet ter zake. Dat de emancipatoir-praktische benadering van de agologie de enig juiste is, wordt door Spiecker voorondersteld. De poging tot filosofische ondersteuning schiet te kort. Rest dus de vraag naar een argument voor die emancipatoir-praktische aanpak. Om over grondslagen maar te zwijgen . . .

Desondanks is het een goed leesbaar boek dat (zij het in een al te kort bestek) een aantal wetenschapsfilosofische problemen aan de orde stelt, waarvan de relatie met grondslagenproblemen zeer wel de moeite van het onderzoeken waard zou zijn.

H. W. Blom

Versichelen, M., **Sociologie, studie van de maatschappelijke organisatie**. Publikatie van het Seminarie voor Sociologie, Rijksuniversiteit te Gent, 1975. XV + 303 blz. (prijs: 500 f. genaaid, 600 f. gebonden).

De auteur tracht in voorliggend boek, zoals ze in haar voorwoord zegt, 'een synthese te maken van de constante elementen in het sociaal leven van de mens'. Dit brengt mee dat de nadruk vooral op maatschappelijke strukturelementen en -processen valt. Toch wordt in de inleiding vooraf aandacht geschonken aan denk- en werkwijze van de sociologie als wetenschap.

Daarna worden echter onmiddellijk de natuur, de vormen en de kenmerken van de maatschappelijke organisatie besproken, en in een tweede hoofdstuk worden als strukturele aspecten van de sociale interactie het kultureel-, sociaal- en persoonlijkheidssysteem in hun eigenheid en hun onderlinge verwevenheid voorgesteld. Bijzondere aandacht wordt in de twee volgende hoofdstukken besteed aan de typen van sociale stratifikatie en aan enkele grote instituties, met name: gezin, politieke organisatie, recht, religie en onderwijs. Voor elk van deze instituties worden de kenmerken, vormen en funkties onderzocht. Hoofdstukken over de dysfunktionele krachten in de maatschappelijke organisatie en over sociale verandering sluiten het werk af. Bij het eerstgenoemde thema komen zowel het afwijkend gedrag als de kollektieve sociale desorganisatie aan bod. Voor de sociale verandering wordt aandacht besteed aan de begripsvorming, de verschillende benaderingswijzen, zowel als aan de grote theorieën terzake.

Het werk brengt een overzicht van de voornaamste inzichten over de maatschappij, zoals die resulteren uit de klassieke Europese, en de intussen klassiek geworden Amerikaanse sociologie. Voor wat het eerste betreft is de invloed van de Gentse leermeester Prof. J. Haesaert onmiskenbaar, terwijl de 'action frame of reference' het stramien vormt voor de tweede. De tekst is vlot geschreven en weet abstrakte dingen toch vrij konkreet te zeggen. Het gebruik van heel wat materiaal uit de sociale antropologie draagt hier wel toe bij.

A. van den Brande

Hindess, B., **Over het gebruik van officiële statistieken in de sociologie — een kritiek op positivisme en ethnomethodologie** (vertaald door L. Brunt). Boom, Meppel 1975.

Wie zich de mengeling van aanmatiging en argeloosheid herinnert waarmee Jack Douglas op het Festival of the Social Sciences het journalistiek bedrijf en zijn afstand van 'de werkelijkheid' schilderde, zal met genoegen het begin van Hindess' boek lezen. Douglas krijgt zijn trekken thuis op het soort korzelige toon dat Engelsen meester zijn. Voor het volle genot van dit aspect doet men er overigens goed aan de Engelse tekst te lezen in plaats van de vertaling, maar daar kom ik nog op. Eigenlijk is Hindess' boekje één grote 'red herring'. Het onderwerp, beloofd in de titel, vervult in het betoog niet meer dan de rol van voorbeeld in een kennistheoretisch betoog, terwijl Hindess' eigen standpunt pas het meest onomwonden uitkomt in de Bijlage. Eerst neemt hij de kritiek vanuit ethnomethodologische en fenomenologische hoek op het gebruik van officiële statistieken op de korrel; vervolgens ontvouwt hij zijn eigen standpunt tegenover het logisch-positivisme. Speciaal Douglas met zijn kritiek op zelfmoordstatistieken krijgt er van langs: 'Het is kenmerkend voor het verbazingwekkend gebrek aan precisie van (Douglas)' tekst dat binnen enkele pagina's zelfmoorden kunnen voorkomen als oneigenlijke din-

gen (het product van classificatie) en als eigenlijke dingen, die onafhankelijk van iedere poging tot classificatie bestaan'. Douglas' betoog, in de lezing van Hindess, komt er dan ook eigenlijk op neer dat hij op grond van zijn vermeende kennis van de eigenlijke (de ware, werkelijke enz.) zelfmoord tot kritiek kan komen op de vele omvormingen en transformaties bij het rapporteren en codificeren van deze 'werkelijkheid' door officiële instanties. Bij iedere fase van deze productie van officiële statistieken zullen bij waarnemers, rapporteurs, en andere instanties, steeds weer de onuitgesproken, individueel wisselende, achtergrondverwachtingen meespelen bij het toekennen van betekenis en het indelen van 'gevallen' in categorieën. Daarentegen pleit Douglas voor de zorgvuldige, vergelijkende beschrijving van werkelijke gebeurtenissen', en dat niet alleen van het object van waarneming, zoals zelfmoord, maar ook van het optreden van de waarnemer jegens het waargenomene; 'een dergelijke procedure zou de lezer in staat kunnen stellen te begrijpen hoe de deelnemers en de waarnemer betekenis toekenden aan hun omgeving, zoals deze werd afgeschilderd door de onderzoeker', in woorden van Cicourel, aangehaald door Hindess (p. 9). Hier weer die mengeling van stelligheid van kritiek en naïviteit van oplossing. Zoals Hindess zegt: 'Tenzij de socioloog het vermogen wordt verleend, (...) onthouden (...) aan gewone stervelingen, (...) voorwerpen en gebeurtenissen te beschrijven zonder tussenkomst van de achtergrondverwachtingen of de stilzwijgende kennis, moeten zijn verslagen onderworpen zijn aan precies dezelfde soort van beperkingen als die van andere waarnemers' (p. 10). Ook zijn verslag zou een verslag vergen, en dat weer een derde, en zo voort in eindeloze regressie. Dergelijke argumenten, als van Douglas en Cicourel, zouden de objectiviteit, niet alleen van officiële statistieken, maar van alle kennis van de hand doen en leiden tot een volledig relativisme — een positie die de ethnomethodologen, met hun recept van 'zorgvuldige beschrijvingen van werkelijke gebeurtenissen' als basis voor het ontwerpen van theorieën, duidelijk niet in willen nemen.

Uitgebreide behandeling van één officiële statistiek — de Volkstelling van 1951 in India — brengt Hindess tot zijn, veel minder helder geformuleerde, standpunt tegenover het positivisme. Terwijl ethnomethodologen hun kritiek op ook deze statistiek zouden stoelen op de verstorende rol van de 'achtergrondverwachtingen' van de volkstellers en overige betrokken ambtenaren, en terwijl aan de andere kant positivisten technische fouten van telling en willekeurige toewijzing aan categorieën zouden opmerken, meent Hindess dat de belangrijkste bron van kritiek schuilt in de aard van de volkstellingscategorieën, of — in ruimere zin — de aard van elk waarnemingsinstrumentarium. Het betreft niet strikt een technisch instrument, met de kans op fouten die toepassing met zich brengt. Bij ontstentenis van gereede kennis over 'de werkelijkheid' en haar ware ordening, die slechts op precieze waarneming zou wachten, is ieder stel waarnemingscategorieën ingegeven door meer of minder systematische, abstracte (of: theoretische) overwegingen en gericht op de verwerving van kennis, die vragen moet kunnen beantwoorden, voortvloeiend uit die overwegingen. Onvoldoende bezinning op deze relaties heeft er in India toe geleid dat men klakkeloos een stel volkstellingscategorieën op een Indiase agrarische situatie wilde toepassen, dat geënt was op de ontwikkelde, kapitalistische agrarische productiewijze in het Westen. 'Het is', zoals Hindess Marx citeert, 'alsof een gildemeester de wetten van Adam Smith — die een vrije concurrentie veronderstellen — in hun geheel wilde toepassen op zijn gilde-economie'. Een dergelijke situatie brengt noodzakelijk de problemen met zich van willekeurige toewijzing van 'gevallen' aan 'volkstellingscategorieën'.

Deze opvatting van waarnemingscategorieën als niet alleen een technisch instru-

ment voor directe verzameling van empirische gegevens, maar ook een door theoretische overwegingen, of althans abstracte begrippen, bepaald instrument, lijkt geen kennistheoretische positie, die sterk afwijkt van wat in gangbare methodologische leerboeken voorkomt. Pas de Bijlage geeft een radicale formulering te zien, die Hindess van de handboeken verwijderd, en die nogal aanvechtbaar lijkt.

In het kort schetst Hindess de logisch-positivistische opvatting van de relatie tussen theorie en waarneming, aan de hand van het werk van Carnap, en van het toetsen als rationele methode – harde voorwaarde voor het zin-vol zijn, het hebben-van-betekenis, van theoretische uitspraken. De waarnemingstaal dient hiertoe volstrekt afhankelijk te zijn van de theoretische taal. De meest rigide formulering van de logisch-positivistische positie onderwerpt Hindess, met wat lichte verschuivingen in woordgebruik, aan herformulering teneinde zich er tegen af te zetten. Het 'toetsen' door waarneming, dat wil zeggen, in principe door de ervaring' – een uitspraak die enige pagina's tevoren voldeed om Carnaps positie te beschrijven – luidt op bladzij 64: 'het toetsen (van een theorie) door een wezenlijk pretheoretische (?) waarneming'. Hindess' voorgaande analyse van de theoretische bepaaldheid van waarnemingscategorieën bij volkstellingen en een nog volgend voorbeeld van Huygens' uurwerk, waarnemingsinstrument van tijd, maar in wezen 'vlesgeworden theorie', moeten dan wel Hindess' afstand van deze versie van het positivisme tonen; op weinig overtuigende wijze overigens. Laat Huygens' uurwerk geen 'pretheoretische waarneming' toe, aan wie Huygens' berekeningen onbekend zijn? Laten theoretisch oningewijde waarnemers geen betrouwbaar gebruik van onderzoeksinstrumenten toe, mits ze goed geïnstrueerd zijn in de series handelingen volgend op 'pretheoretische waarneming' ('iedere auto één streepje in linkerkolom'). Onmiskenbaar heeft Hindess zijn opvattingen een groter schijn van eigenheid willen geven dan een nauwkeurige afweging van het begrip operationalisering zou hebben toegestaan – nu juist de fase waarin theoretische begrippen aan waarnemingen en een waarnemingsinstrumentarium verbonden raken.

Ja, en dan de vertaling. Ik vraag me toch al af wat een uitgever beweegt dit soort teksten voor betrekkelijk ingewijden te vertalen. Wie geneigd is ze te lezen, zal het ook in het Engels kunnen. Maar los daarvan, blijft de vraag wie nu met déze vertaling gebaat is. Ze is klakkeloos, stilistisch omslachtig en idiomatisch vaak on-Nederlands; voortdurend klinkt het Engels voorbeeld er door heen en krijgt de lezer de neiging de oorspronkelijke tekst te raadplegen. De klakkeloosheid is het hinderlijkst bij het overnemen van fouten uit de Engelse tekst, zoals bij Carnaps onderscheid tussen een theoretische taal (Tt) en een waarnemingstaal (Tw): de tekst zegt, dat 'Behalve Tt en Tw, (...) we een theorie (hebben), TH, die bestaat uit een eindig aantal stellingen die in T zijn geformuleerd'. Het is duidelijk dat hier Tt bedoeld is, zoals een briefje aan de auteur kan doen uitvinden.* Zo zijn er nog enige gevallen. Jammer voor een boekje dat in al zijn eigenzinnigheid van betoog en presentatie toch wel prikkelend is.

R. Kroes

* Brief van B. Hindess van 23 juni, 1975.